

УДК 005.412:321.7(477)

Ю.О. Лебедєва**ПРАВОВІ ЗАСОБИ, ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ
ТА МЕХАНІЗМИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовані особливості та рівень демократичного розвитку в Україні. Висвітлене бачення громадянського суспільства в нормативно-правових актах. Виокремлено відсутність досвіду побудови демократичної держави в незалежній Україні. Виявлено умови можливого поступу громадянського суспільства в країні. Висунуто тезу, що демократія забезпечується стабільним функціонуванням органів державної влади. Наголошено, що демократизацію забезпечує моніторинг політичних структур країни. Вказується, що становленню громадянського суспільства сприяє зміна еліт. Виокремлено підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування та судових структур як засобів підвищення рівня демократизації суспільства. Завданням громадянського соціуму в Україні є усунення проявів волюнтаризму та вільний розвиток політичних поглядів. Демократизації сприяє позиція церкви, що відіграє значну роль у процесах державотворення і національної самоідентифікації. Підкреслено, що успішність формування громадянського суспільства залежить від готовності громадян формувати політичну свідомість.

Ключові слова: демократизація, громадянське суспільство, незалежна Україна.

Україна в період незалежності здійснює перехід від тоталітарної системи до демократичної. Наша держава переймає демократичний досвід у західноєвропейських країн, які сформували ліберальні засади в період Великої французької революції (1789–1799). Демократичні принципи означають збереження народовладдя та загальнолюдських цінностей. Держава повинна дбати про інтереси громадян та запобігати волюнтаристським діям влади. Важливою ліберальною засадою є верховенство права, оскільки дотримання законодавства забезпечує стабільність у державі та стримування громадян від зловживання своїми правами. Таким чином, демократія створює умови для рівності й свободи громадян держави, встановлених законодавством. Іншими словами, народовладдя є ознакою існування громадянського суспільства.

Джерелами демократизації в Україні є нормативно-правові акти, які декларують ліберальні засади та права людини. Можливості громадян нашої країни висвітлені в Конституції України [5]. Укази президентів України декларують законність реалізації виборчого права, їх завданням є запобігання порушень виборчого процесу [11]. Можливість рівного доступу до електронних засобів масової інформації забезпечує розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. [12]. Розпорядження Кабінету Міністрів України [13; 14] регулюють відстоювання демократичних перетворень та міжнародне забезпечення народовладдя в Україні. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи (2001) [15] є контрольним нормативно-правовим документом, який інформує європейську громадськість про стан справ в Україні. Наукові праці на тему демократизації України розглядають дві проблеми. Першою є правові засади та досвід народовладдя в нашій державі. До вказаної групи належать праці У. Ільницької [3], Н. Латигіної [6], С. Панцира [8], Л. Шелюк [17]. Другим

питанням є механізми розвитку демократії в Україні. Цю проблему проаналізували М.П. Вавринчук [1], С. Власенко [2], М.О. Олійник [7], Т.В. Розова [16], Я. Янсонс [18].

Метою статті є оцінка стану розвитку демократії в незалежній Україні на сучасному етапі. Для досягнення мети сформовано такі завдання:

- проаналізувати нормативно-правові акти, в яких відображена демократизація України та досвід народовладдя в нашій державі;

- визначити перспективи та механізми демократизації України.

Важливим напрямом реформування державного управління і боротьби з корупцією є кодифікація українського законодавства з метою подолання його безсистемності, двозначності, суперечливості, щоб унеможливити і значно обмежити зловживання владою, виникнення корупції та бюрократизму, запозичуючи позитивний демократичний досвід країн Заходу [9, с. 3–4].

Важливість демократії в нашій державі закріплена Конституцією України. У статті 1 вказується, що Україна є демократичною, соціальною і правовою державою. Стаття 3 декларує забезпечення державою збереження прав і свобод громадянина. В Основному Законі йдеться про заборону узурпувати владу. У статті 10 вказується можливість вільного розвитку мов, якими розмовляють українці та представники національних меншин. Стаття 15 Основного Закону декларує плюралізм поглядів. У розділі 2 Конституції України йдеться про права громадян, визначені ліберальними засадами, зокрема, про свободу слова, віросповідання, природне право тощо [5, с. 3].

Законодавство України створює умови для забезпечення законних виборів для реалізації виборчого права громадян держави. В Указі Президента України «Про забезпечення проведення демократичних, чесних і прозорих місцевих виборів 25 жовтня 2015 року» декларувалося запобігання обману й фальсифікації, залучення до спостереження фахівців з іноземних держав, забезпечення громадського порядку [11].

Нормативно-правові акти України регулюють процес становлення електронної демократії – використання новітніх технологій для пошуку та поширення інформації, забезпечення рівності доступу до цієї інформації. Зокрема, у нашій державі запроваджується система електронного голосування, яка використовується в державних установах та навчальних закладах. З метою збільшення рівня компетентності населення органи державної влади повинні модернізувати вебсайти для швидкого й доступного інформування громадян України про події в державі [8, с. 8; 12].

Законодавство України свідчить про те, що відстоювання демократичних цінностей є важливим аспектом життя в нашій країні. Відоме розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2015 р., згідно з яким для соціальної допомоги сім'ям Героїв України за патріотичну діяльність на Майдані виділено понад

2 млн грн. Це свідчить про те, що демократія є запорукою цілісності та суверенності незалежної України [13].

Нормативно-правові акти України декларують міжнародну підтримку розвитку демократії в нашій державі. Зокрема, розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. має на меті сприяти стійкому економічному розвитку як засобу забезпечення сталої демократії в Україні [14].

Стан розвитку демократії в Україні відображений у міжнародних правових документах. Так, у Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи «Свобода вираження поглядів та переконань і функціонування парламентської демократії в Україні» визначено прорахунки демократизації нашої країни, зокрема, зловживання владними повноваженнями та вбивства журналістів. У документі висловлено рекомендації з приводу подальших розслідувань злочинів щодо представників масмедіа та розвитку ліберальних засад у сфері свободи слова [15].

Важливим механізмом та пріоритетним засобом реалізації принципів демократизації оборонної сфери є встановлення ефективного демократичного цивільного контролю над збройними силами. Крім того, Україна взяла на себе відповідні міжнародні зобов'язання. Це зафіксовано у низці документів: «Кодекс поведінки стосовно військово-політичних аспектів безпеки» (Саміт ОБСЄ, Будапешт, 1994 р.); «Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО» (1997 р.); «Концепція (основи державної політики) національної безпеки України»; Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави» (19 червня, 2003 р.). Метою демократичного цивільного контролю є забезпечення пріоритету принципів громадянського суспільства перед принципами військового будівництва. Поняття «демократичний цивільний контроль» втілює одну з найважливіших норм демократії – високий ступінь участі громадян у визначенні основ воєнної політики держави та можливості впливу на її реалізацію. Демократичний цивільний контроль передбачає: запобігання узурпації влади військовими й унеможливлення функціонування армії як самостійного суб'єкта політики; контроль за формуванням та виконанням військового бюджету; забезпечення виконання законодавства і прийняття рішень у галузі безпеки та оборони (контроль за виконанням положень Воєнної доктрини та оборонної політики); контроль за кадровою політикою у збройних силах; контроль за дотриманням прав і свобод військовослужбовців [3, с. 66].

Згідно з правовими нормами існує система виховання демократичних цінностей. Відповідно до «Концепції громадянського виховання дітей і молоді» (2000 р.), громадянська освіта – це навчання людей тому, як жити за умов сучасної держави, як дотримуватись її законів, але водночас і не дозволяти владі порушувати їхні права, домагатися від неї здійснення їхніх правомірних потреб, як бути громадянином демократичного суспільства. Воло-

діння громадянином громадянськими навичками дозволяє формувати бачення власних можливостей. На рівні управління освітньою галуззю ключові чинники демократизації виражені в таких твердженнях: вплив загальносвітових тенденцій глобалізації на національну систему освіти; вплив демократизації українського суспільства на систему освіти; визнання прав усіх етнічних спільнот на збереження і розвиток своєї самобутності і культури в сучасній освіті; відповідність підготовки фахівців інтересам перш за все регіону, а вже потім держави; деполітизованість сучасної освіти; університетська автономія (надання університетам більшої незалежності з боку держави у вирішенні питань); вплив приєднання української системи вищої освіти до Болонського процесу на перебіг демократизації освіти [17, с. 374].

Системна боротьба з корупцією потребує належної інституалізації цього процесу. Зокрема, для послідовної реалізації Закону України «Про засади запобігання корупції і протидії корупції» та Національної антикорупційної стратегії необхідно створити Національне бюро розслідувань для боротьби з корупцією з широкими повноваженнями. В Україні вже було зроблено декілька спроб створення такої структури, однак вони завершувалися невдало, оскільки корумповані чиновники та політики у цьому не зацікавлені. З іншого боку, під гаслом боротьби з корупцією політичні сили, що здобували владу, намагалися зміцнити своє панівне становище і обмежити можливості своїх політичних конкурентів, що викликало опір в опозиції, тому такий інститут досі не було запроваджено в Україні. На сьогодні ця робота розпорошена між різними структурами і підрозділами органів державної влади та місцевого самоврядування, а тому відбувається імітація боротьби з корупцією. Нині діючі органи, які повинні боротися з корупцією, самі нею уражені. Тому необхідне створення нової структури – Національного бюро розслідувань, завданням якого є забезпечення невідворотності покарання для корупціонерів, незважаючи на їх соціальний статус та рівень багатства. Безпосередньою умовою успіху боротьби з корупцією є посилення покарання за корупцію, запровадження кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину [9, с. 6].

Таким чином, правові механізми реалізації конституційних норм в Україні не завжди є достатньо дієвими й ефективними. Зокрема, це стосується вдосконалення таких механізмів безпосередньої демократії, як вибори, референдуми, прав громадян збиратися, проводити мітинги, збори, походи і демонстрації. Це передбачає створення правових умов для того, щоб ці форми безпосередньої демократії дійсно забезпечували реалізацію народного волевиявлення і відвертали спроби його фальсифікації та маніпулювання громадською думкою [16, с. 306].

Ідея демократії не була панівною у свідомості українських політичних діячів початку ХХ ст., незважаючи на демократичний характер Української революції 1917–1923 рр. Так, теза М. Грушевського про «одвічний демо-

кратизм» українського народу, яка обумовлювала концептуальні засади ідеології української соціал-демократії XIX–XX століть, зустріла різку протидію з боку прихильників ідеї клерикальної держави (С. Томашевський), мілітаристичної держави (В. Кучабський), «націократії» з правовою монархією (В. Липинський). «Я не демократ, – заявляв В. Липинський. – Я не визнаю за народом нічим не обмежених, самодержавних, суверенних прав...» [6, с. 82].

Сьогоднішній демократичний розвиток України потребує визначення нового шляху розвитку демократичних відносин, який би характеризувався такими основними ознаками: відсутністю спадкоємності з попередньою тоталітарною владою; зв'язком із народом; традиційним зв'язком з колективними та приватними принципами володіння і розпорядження власністю. Розвиток демократії гальмує існування олігархічних кланів, що призвело до збільшення у владних структурах числа членів фінансово-підприємницьких структур і зниження чисельності демократичних працівників, що є негативним чинником для управлінської системи держави [1, с. 396].

Одна із головних проблем у процесі демократизації полягає у загостренні політичних конфліктів, які розколюють не лише політичний клас, а суспільство в цілому. Це унеможливує прийняття ефективних політичних рішень [7, с. 93].

Говорячи про побудову демократичного політичного режиму в Україні, необхідно враховувати, що стабільна демократія зазвичай є результатом тривалого процесу гармонізації національної ідентичності та демократичних інститутів. Унаслідок цього «щеплення» національної свідомості, національних цінностей на загальнолюдському дереві традицій демократії і громадянської свободи досягається головне благо гуманістичного розвитку людства – реалізація принципу верховенства права. Без почуття патріотизму як своєї моральної цінності, історичної пам'яті та ідейно-світоглядних принципів, що передбачають всезагальну відданість окремій історичній спільноті, важко уявити процес формування системи інституцій, забезпечити свободу, рівність та громадянську гідність. Враховуючи це, в Україні постає питання про побудову української політичної нації, про самоідентифікацію громадян України, про належний рівень політичної та правової культури [4, с. 245].

Внутрішніми завданнями демократичного принципу управління держави повинні стати в економічній сфері – сприяння формуванню соціально орієнтованої ефективної ринкової економіки; у політичній – створення умов для формування і діяльності органів державної влади на засадах демократії, тобто відповідно до вільного волевиявлення більшості народу в умовах діяльності різноманітних політичних і громадських об'єднань; в ідеологічній – вироблення власної соціал-політичної доктрини, спираючись на досягнення наукової політології; в гуманітарній сфері – забезпечення кожній людині належних умов життя на засадах свобо-

ди, справедливості і солідарності [1, с. 398].

Варто наголосити на важливості взаємодії влади та суспільства. Влада повинна здійснювати зв'язок із громадськістю. Народ має право створювати політичні об'єднання в рамках суспільства, ініціювати реформи влади. Громадяни можуть бути допущені до участі в проєктах, ініційованих владою, а також залучені до політичних перетворень, у тому числі децентралізації [2, с. 100].

В Україні потрібно реформувати державне управління для побудови владної вертикалі знизу доверху. У процесі такого реформування необхідно дотримуватися принципу субсидіарності, за якого владні повноваження передаються на місцевий, регіональний та національний рівні залежно від того, де вони можуть найбільш повно і ефективно реалізовуватися. Відповідно до принципу субсидіарності, також треба формувати бюджет країни. Такі заходи повинні обмежити контрольні функції чиновництва та його необґрунтоване втручання в економічну діяльність, прискорити перехід до реальних і прозорих бюджетів при зменшенні зловживань чиновників щодо розподілу бюджетних коштів [9, с. 3].

Іншим напрямом демократизації державного управління є забезпечення належного функціонування представницької форми демократії. Для подолання кризи парламентаризму в Україні доцільно здійснювати постійний моніторинг та наукові дослідження функціонування представницьких та виконавчих органів влади з метою аналізу діяльності парламенту та уряду, якості законодавства, раціональності і ефективності державного управління суспільними процесами внаслідок поділу державної влади, забезпечуючи необхідний зворотній зв'язок між суспільством та державою під час вирішення проблем, що виникають при функціонуванні представницьких органів влади, висвітлюючи існуючі суперечності та недоліки парламентської діяльності з метою їх виправлення [9, с. 3].

Для втілення у життя демократичних норм та принципів формування політичних рішень, необхідна наявність таких компонентів: поступове оновлення еліт та шляхів їх рекрутування під впливом зміни поколінь; остаточне інституційне оформлення правлячої еліти та громадянського суспільства; оптимізація взаємодії влади та суспільства в поєднанні з підвищенням якості та ефективності органів місцевого самоврядування, підвищення авторитету судових органів; звуження можливостей політичних лідерів ухвалювати одноосібні політичні рішення; встановлення критеріїв відбору, призначення і відставки вищих посадовців; подальший розвиток політичного плюралізму, багатопартійності, недопущення монополії елітних груп на політичну інформацію тощо [7, с. 91].

Демократизація відбувається шляхом заміни старої (тоталітарно-комуністичної) еліти на нову, яка є прихильником демократії. Недоліком цього процесу є нестача вчинного Президента України Володимира Зеленського політичного досвіду для прийняття окремих рішень [10, с. 8].

Оскільки депутати часто діють усупереч інтересів сво-

їх виборців, важливо чітко розробити процедуру відкликання депутатів і проведення нових виборів, а також їх притягнення, у разі необхідності, до моральної та кримінальної відповідальності. Якщо депутати обиралися за партійними списками, а згодом вони переходять до інших фракцій, це має автоматично означати позбавлення депутатів їх депутатських повноважень, оскільки виборці голосували за них у певному партійному списку. Необхідно також розробити відповідні процедури, коли, окрім Президента, також громадськість могла б ініціювати достроковий розпуск парламенту: наприклад, збір підписів та проведення опитування з приводу підтвердження довіри чи висловлення недовіри до представницьких органів влади чи окремих депутатів [9, с. 4].

Для розвитку демократії необхідно популяризувати українську мову. Тривалий період бездержавності суттєвим чином послабив її позиції, що вимагає послідовного втілення державної політики сприяння її розвитку. Законодавство України в цій сфері повністю відповідає демократичним європейським зразкам. Проте мовна проблема за певних умов може бути використана задля дестабілізації суспільно-політичної ситуації. Без вільного функціонування державної мови неможливо на демократичному рівні забезпечити мовні права і потреби всіх інших націй, що живуть в Україні [16, с. 309].

Послідовна боротьба з корупцією передбачає також реформу судової гілки влади. Україні в цій сфері потрібно здійснити такі кроки: запровадження принципів функціонування аналогічних структур як у розвинених європейських країнах та США, коли суддя, шериф чи прокурор обираються народом; перевірка кандидатів і відбір лише у разі їх моральної та професійної відповідності; забезпечення належного рівня зарплати працівникам правоохоронних та судових органів; створення при обласних судах контролюючих структур під виглядом судової інспекції з метою перевірки рішення суддів, що викликають сумніви і які мають складатися виключно із суддів професіоналів; посилення прокурорського нагляду щодо боротьби з корупцією, визначення цього напрямку як пріоритетного в діяльності [9, с. 6].

Держава повинна створити законодавчу базу, яка сприятиме вдосконаленню трудових відносин у напрямі досягнення стандартів Євросоюзу та Міжнародної організації праці. З цією метою необхідно підвищити роль та дієвість механізмів соціального діалогу держави з профспілками. Особливого значення набуває діалог із профспілками у проведенні кардинальних соціальних реформ, зокрема, пенсійної, реалізації соціальних гарантій чинної конституції [16, с. 308].

Інституційні принципи та механізми демократичного розвитку в Україні мають забезпечити чітко визначений перелік зобов'язань органів державної влади стосовно громадськості: наділити їх належними повноваженнями щодо реалізації функціональних обов'язків (децентралізація повинна мати реальний, а не формальний характер);

забезпечити місцеві органи державної влади належними ресурсами (фінансовими, кадровими, технічними та політичними), які б слугували успішній реалізації функціональних обов'язків; запровадити ефективну систему звітності органів державної влади перед суспільством; сприяти розвитку громадських організацій; запровадити механізми контролю громадян за діяльністю органів державної влади, що дозволило б їм безпосередньо на них впливати та чітко висловлювати свої вимоги [2, с. 106].

Особливу роль у демократизації органів державної влади і боротьбі з корупцією та бюрократизмом може відіграти громадянське суспільство, яке повинно забезпечити: підконтрольність державних чиновників, державних інститутів громадськості і парламенту; відкритість та прозорість прийняття рішень на усіх рівнях державної влади й місцевого самоврядування; забезпечення свободи слова, свободи ЗМІ та їхньої незалежності; можливість громадського контролю за прийняттям найважливіших економічних і політичних рішень; незалежність судової влади; збалансованість гілок влади. Особливо важливу роль тут можуть відіграти громадське телебачення та функціонування незалежних і відповідальних засобів масової інформації [9, с. 7].

Економічна демократія передбачає протистояння тіньовим схемам та посилення середнього класу. Політика формування середнього класу має насамперед спиратися на заходи, які б забезпечували консолідацію інтересів різних соціальних верств суспільства навколо стратегічних завдань економічного розвитку. Серед таких слід виокремити створення умов задля входження до середнього класу працівників недержавного сектору економіки (зокрема, малого й середнього бізнесу), надавши їм можливість отримати достатні доходи від легальної, відкритої економічної діяльності в ринковому середовищі [16, с. 305].

Демократизація має доповнитися релігійним чинником, який відіграє вагомий роль у процесах державотворення і національної самоідентифікації. Впровадження демократичної державної політики щодо релігійного життя обумовило інтенсивний розвиток та інституалізацію конфесійної мережі країни, відчутно сприяло імplementованості релігійних об'єднань у соціум. Нині Церква в українському суспільстві зуміла відновити свою місію духовного служіння. Вона активно переймається проблемами соціального облаштування громадян. Конфесійний чинник відіграє також одну з провідних ролей у зміцненні міждержавних зв'язків України [16, с. 308].

Успішність процесів демократизації тісно пов'язана з психологією громадян, яка в країнах із розвинутою демократією досягла рівня, коли кожен індивід розуміє власну важливість у системі функціонування демократичних принципів і можливість впливати на процеси управління державного, регіонального та місцевого значення. Але формування подібної психології відбувається в процесі довготривалої боротьби, а Україна перебуває лише на початку цього шляху [18, с. 76].

Отже, курс України на демократичний розвиток визначено законодавством держави. Нормативно-правові акти визначають дію ліберальних засад у країні для забезпечення свободи та рівності її громадян. Відбувається розвиток рівного доступу до електронних засобів масової інформації. Держава має систему заохочень щодо діяльності, пов'язаної зі збереженням суверенітету України. Існує механізм міжнародних зобов'язань упровадження демократичних інститутів у країні, який зумовлює усунення прорахунків будівництва громадянського суспільства. Досвід розвитку демократії в Україні відсутній, незважаючи на існування ідей рівності в середовищі української еліти на початку ХХ ст. Наша держава здійснює пошук моделі розвитку громадянського суспільства в Західній Європі. Перспективи демократизації пов'язані з такими її механізмами: зв'язком влади з громадськістю; запобіганням політичним конфліктам; готовністю громадян прийняти патріотизм та демократію як догму; реформуванням децентралізації; поступовим оновленням еліт для відходу від тоталітарного минулого. Важливими складовими розвитку демократії в Україні також є: контроль громадськістю діяльності чиновників; популяризація української мови та усунення проявів дискримінації щодо національних меншин; міцна і непідкупна судова влада; протистояння тінювим схемам та виділення середнього класу; пропагування церквою християнських цінностей.

ДЖЕРЕЛА

1. Вавринчук М.П. Демократія в Україні: основні принципи, напрямки та шляхи удосконалення. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1–2 (13–14). С. 395–398.
2. Власенко С. Інституційні принципи та механізми демократичного управління в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 4 (27). С. 97–107.
3. Ляницька У. Демократизація оборонної сфери через реалізацію механізмів цивільного контролю над збройними силами. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. Вип. 20. С. 63–67.
4. Кадук Н.І. Світоглядна криза в українському суспільстві в контексті демократичних перетворень. *Новітні тенденції розвитку демократичного урядування: світовий та український досвід: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю*, Київ, 30 трав. 2008 р.: у 3 т. / за заг. ред. О.Ю. Оболенського, С.В. Сьоміна. Київ: НАДУ, 2008. С. 244–245.
5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Латигіна Н. Основні критерії, принципи та рівні здійснення демократії. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 81–91.
7. Олійник М.О. Моделі демократичних перетворень та особливості демократизації політичного процесу в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 87–94.
8. Панцир С. Е-демократія в Україні: рекомендації щодо впровадження політики та забезпечення її результативності [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28784.pdf> (дата звернення: 02.02.2021).
9. Пасічник В. Демократизація державного управління у контексті забезпечення національної безпеки та боротьби з корупцією [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_5 (дата звернення: 02.02.2021).
10. Подп'ятнікова А.Я. Особливості розвитку демократичного транзиту в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. № 5. Том 30 (69). С. 7–11.
11. Про забезпечення проведення демократичних, чесних і прозорих місцевих виборів 25 жовтня 2015 р. [Електронний ресурс]. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2015 р. №1145-р. Редакція від 04.11.2015. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538/2015#Text> (дата звернення: 02.02.2021).
12. Про затвердження плану заходів щодо реалізації концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019–2020 р. [Електронний ресурс]. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. №405-р. Редакція від 25.02.2020. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2019-r#Text> (дата звернення: 02.02.2021).
13. Про виділення коштів для надання одноразової грошової допомоги членам сімей осіб, яким посмертно присвоєно звання Героя України за громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння Українському народові, виявлені під час Революції гідності. [Електронний ресурс]. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2015 р. №1145-р. Редакція від 04.11.2015. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1145-2015-r#Text> (дата звернення: 02.02.2021).
14. Про схвалення проекту Додаткової угоди № 5 до Угоди про виконання завдання у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки для сприяння стійкому економічному розвитку на широкій суспільній основі як засобу забезпечення сталої демократії в Україні, вчиненої 17 вересня 2014 р. у м. Києві. [Електронний ресурс]. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 389-р. Редакція від 05.06.2019. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-2019-r#Text> (дата звернення: 02.02.2021).
15. Резолюція 1239 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Свобода вираження поглядів та переконань і функціонування парламентської демократії в Україні». [Електронний ресурс]. Прийняття від 25.01.2001. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_601#Text (дата звернення: 02.02.2021).
16. Розова Т.В. Демократія в Україні: проблеми та перспективи. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. С. 303–310.
17. Шелюк Л. Демократизація освіти як принцип її реформування в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 89. С. 371–376.
18. Янсонс Я. Особливості процесу демократизації в Україні, що негативно впливають на становлення та розвиток електронної демократії. *Збірник наукових праць НАДУ*. 2020. Вип. 1. С. 72–79.

Liebidieva Yu.O. Law means, experience, perspectives and mechanisms of Ukraine democratisation

In article features and level of democracy development in Ukraine were analysed. View about civil society in normative-law acts was elucidated. Absence of experience of building democracy state in independent Ukraine was separated. Conditions of possible movement to civil society in Ukraine were found. Showed that codification of law and its performance is important step for installation equality of Ukrainian citizens. Emphasized that one of main tasks of our country democratization is elimination of abuse manifestation from the side of power officials. Problem of possibility implementation of democratic Western experience in Ukraine was separated. Showed that Ukrainian law declares unswerving compliance of human rights. Emphasized on inviolability of Ukrainian citizens' political rights. Ways of realization compliance of human rights for receive necessary information were separated. Emphasized that Ukrainian law provides sovereignty of Ukraine and eliminates manifestations of discrimination, declares pluralism. Showed that Ukrainian power by normative-law acts encourages patriotic activity. Put forward these about realization of economic potential according to law. Necessity of opposition miscalculation of Ukrainian democratization was separated. Showed that control over military structures is necessary for creating civil society. Put forward these that education is method of upbringing democratic values. Necessity of depriving totalitarian traditions of creating state for Ukrainian society democratization was separated. Put forward these about power public relations for realization liberal base. Showed that oligarchy system brakes democratic processes in Ukraine that concern opposition against corruption and shady economic schemes. Influence of citizens understanding national identify for creating civil society and appropriate level of politic and law culture is separated. Put forward these about building social oriented market economy with developed middle class for democratization in Ukraine. Pointed that integral component of civil society is political activity of Ukrainian citizens. Necessity of reform bodies state power by decentralization was separated. Put forward these that democracy is provided by bodies of state power stable functioning. Emphasized that democratization is provided by monitoring of state political structures. Pointed that creating of civil society is provided by elite change. Improving effectiveness of activity of local government bodies and council structure as way of improving level of society democratization. Emphasized that task of civil society in Ukraine is elimination manifestations of voluntarism and free development of politic views. Put forward these that democratization is promoted by Ukrainian popularization and compliance language rights of national minorities. Pointed that one of civil society factors is improving professional relationship to level of European standards. Put forward these that on professional level democratization develops by defend tread-union rights. Emphasized that democratization is promoted by church position that takes great place in processes of state creating and national self-identity. Pointed that success of civil society creating depends on citizens readiness to form political mind.

Key words: democratization, civil society, independent Ukraine.

REFERENCES

1. Vavrynychuk, M.P. (2005). Demokratiiia v Ukraini: osnovni pryntsyipy, napriamky ta shliakhy udoskonalennia. [Democracy in Ukraine: basic principles, directions and ways to improve]. *Universytetski naukovy zapysky*, 1–2 (13–14), pp. 395–398. [in Ukrainian].
2. Vlasenko, S. (2015). Instytutsiini pryntsyipy ta mekhanizmy demokratychnoho upravlinnia v Ukraini. [Institutional principles and mechanisms of democratic governance in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadiuvannia*. Issue 4 (27), pp. 97–107. [in Ukrainian].
3. Ilnytska, U. (2008) Demokratyzatsiia oboronnoi sfery cherez realizatsiiu mekhanizmiv tsyvilnoho kontroliu nad zbroinymy sylamy. [Democratization of the defense sphere through the implementation of mechanisms of civilian control over the armed forces]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*. Issue 20, pp. 63–67. [in Ukrainian].
4. Kaduk, N.I. (2008). Svitohliadna kryza v ukrainskomu suspilstvi v konteksti demokratychnykh peretvoren. [Worldview crisis in Ukrainian society in the context of democratic transformations]. *Novitni tendentsii rozvytku demokratychnoho vriadiuvannia: svitovyi ta ukrainskyi dosvid*, pp. 244–245. Kyiv: NADU. [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy. [The Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996, 30, p. 141. [in Ukrainian].
6. Latyhina, N. (2009). Osnovni kryterii, pryntsyipy ta rivni zdiisnennia demokratii. [Basic criteria, principles and levels of democracy]. *Politychnyi menedzhment*, 3, pp. 81–91. [in Ukrainian].
7. Oliinyk, M.O. (2013). Modeli demokratychnykh peretvoren ta osoblyvosti demokratyzatsii politychnoho protsesu v Ukraini. [Models of democratic transformations and features of democratization of the political process in Ukraine]. *Aktualni problemy polityky*. Issue. 49, pp. 87–94. [in Ukrainian].
8. Pantsyr, S. E-demokratiiia v Ukraini: rekomendatsii shchodo vprovadzhenia polityky ta zabezpechennia yii rezultatyvnosti [E-democracy in Ukraine: recommendations for policy implementation and ensuring its effectiveness]. Retrieved from <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28784.pdf>. [in Ukrainian].
9. Pasichnyk, V. Demokratyzatsiia derzhavnoho upravlinnia u konteksti zabezpechennia natsionalnoi bezpeky ta borotby z koruptsiieiu [Democratization of public administration in the context of ensuring national security and combating corruption]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_5.
10. Podpyatnikova, A.Ya. (2019). Osoblyvosti rozvytku demokratychnoho tranzytu v Ukraini. [Features of the development of democratic transit in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seria: Derzhavne upravlinnia*. (5). Vol. 30 (69), pp. 7–11. [in Ukrainian].
11. Pro zabezpechennia provedennia demokratychnykh, chesnykh i prozorykh mistsevykh vyboriv 25 zhovtnia 2015 roku [On ensuring the holding of democratic, fair and transparent local elections on October 25, 2015]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538/2015#Text> (data zvernennia: 02.02.2021). [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo realizatsii konceptsii rozvytku elektronnoi demokratii v Ukraini na 2019 – 2020 roky [On approval of the action plan for the implementation of the concept of electronic democracy in Ukraine for 2019 – 2020]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2019-r#Text> (data zvernennia: 02.02.2021). [in Ukrainian].
13. Pro vydielennia koshtiv dlia nadannia odnorazovoi hroshovoi dopomohy chlenam simei osib, yakym posmertno prysvoieno zvannia Heroia Ukrainy za hromadiansku muzhnist, patriotyzm, heroichne vidstoiovannia konstytutsiinykh zasad demokratii, prav i svobod liudyny, samoviddane sluzhinnia Ukrainському narodovi, vyjavleni pid chas Revoliutsii hidnosti [On the allocation of funds for one-time financial assistance to family members of persons who were posthumously awarded the title of Hero of Ukraine for civic courage, patriotism, heroic defense of the constitutional principles of democracy, human rights and freedoms, selfless service to the Ukrainian people, revealed during the Revolution of Dignity]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1145-2015-r#Text> (data zvernennia: 02.02.2021). [in Ukrainian].
14. Pro skhvalennia proektu Dodatkovoi uhody № 5 do Uhody pro vykonannia zavdannia u sferi rozvytku mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Spoluchenykh Shtativ Ameryky dlia spriannia stiikomu ekonomichnomu rozvytku na shyrokkii suspilnii osnovi yak zasobu zabezpechennia staloi demokratii v Ukraini, vchynenoi 17 veresnia 2014 r. u m. Kyievi [On approval of the draft Additional Agreement № 5 to the Agreement on Development Tasks between the Government of Ukraine and the Government of the United States of America to Promote Sustainable Economic Development on a Broad Social Basis as a Means of Ensuring Sustainable Democracy in Ukraine, done on September 17, 2014 Kyiv]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-2019-r#Text> (data zvernennia: 02.02.2021). [in Ukrainian].
15. Rezoliutsiia 1239 (2001) Parlamentskoi Asamblei Rady Yevropy «Svoboda vyrazhennia pohliadiv ta perekonan i funktsionuvannia

parlamentskoi demokratii v Ukraini» [Resolution 1239 (2001) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe «Freedom of expression and belief and the functioning of parliamentary democracy in Ukraine». Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_601#Text. [in Ukrainian].

16. Rozova, T.V. (2009). Demokratiiia v Ukraini: problemy ta perspektyvy. [Democracy in Ukraine: problems and prospects]. *Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii*, pp. 303–310. [in Ukrainian].

17. Sheliuk, L. (2014). Demokratyzatsiia osvity yak pryntsyyp yii reformuvannia v Ukraini. [Democratization of education as a principle of its reform in Ukraine]. *Hileia: naukovyi visnyk*. Issue 89, pp. 371–376. [in Ukrainian].

18. Yansons, Ya. (2020). Osoblyvosti protsesu demokratyzatsii v Ukraini, shcho nehatyvo vplyvaiut na stanovlennia ta rozvytok elektronnoi demokratii. [Features of the democratization process in Ukraine, which negatively affect the formation and development of e-democracy]. *Zbirnyk naukovykh prats NADU*. Issue, 1, pp. 72–79. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.02.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

УДК (477.52)316.4.063.7»1930/1950»+061.22

Л.І. Рожкова

СУМСЬКЕ ТОВАРИСТВО «МЕМОРІАЛ» ТА ПАМ'ЯТЬ ПРО ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ

У статті висвітлюється створення та діяльність Сумського історико-просвітницького товариства «Меморіал». Проаналізовано обставини протистояння «Меморіалу» з органами компартійно-державної влади наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. Розкрито програмні та організаційні засади діяльності товариства. Основну увагу авторка приділяє пошуково-дослідницькій роботі організації, спрямованій на збереження історичної пам'яті про політичні репресії комуністичного режиму у 1930-х – на початку 1950-х рр. Зроблено спробу охарактеризувати особистості репресованих сумчан крізь призму усних свідчень та автобіографічних творів учасників товариства «Меморіал». На основі спогадів репресованих реконструйовано окремі аспекти повсякдення політичних в'язнів у системі ГУЛАГу. Зазначено вклад товариства «Меморіал» у підготовку обласного тому науково-документального видання «Реабілітовані історією. Сумська область».

Ключові слова: товариство «Меморіал», Суми, політичні репресії, спогади, пам'ять.

Розпочаті керівництвом СРСР в середині 1980-х рр. суспільно-політичні реформи призвели до підвищення громадської активності як у союзному центрі, так і в республіках. Поширення гласності, зняття заборон на висвітлення раніше замовчуваних подій зумовили зростання інтересу до історичного минулого радянської епохи. У другій половині 1980-х рр. в Україні почали виникати самодіяльні громадські організації. Значною подією у суспільно-політичному житті України стало утворення добровільного історико-просвітницького товариства